

De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad No. 124.)

Zondag 12 Mei 1912. N°. 1793.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE, Abonneementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden f 1.30, voor België per jaar f 5.30 bij vooruitbetaling, voor het verdere Buitenland en Ned.-Indië per jaar f 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f —.10. Abonneementen worden aangenomen door het Bureau te Amsterdam. Boekhandelaren, Postdirecteuren enz. Advertenties: van 1 tot 6 regels f 1.20, voor elke regel meer f —.20. Aanvragen en vermelding van liefdegaven f —.12 per regel.

Dan de Volcinding.

LVI.
TWEDE REEKS.
XVIII.

In welke zij eertijds gewandeld heb, naar de eene der werelden, naar den overste van de macht der lucht, van den geest die nu werkt in de kinderen der ongehoorzaamheid.

Efeze 2: 2.

Hetgeen voorviel met den bezetene in het land der Gadarenen, dat niets met vallende ziekte uitstaande had, is schier in elk opzicht van buitengewoon gewicht, ten eerste om de geheel ongewone fysieke macht, die zich in dezen jammerlijken lijder ontwikkeld had, ten tweede om zijn onmiddellijke kennis van den Zoon Gods in zijn Messiaswaardigheid, en ten derde om zijn erkenning, dat Jezus machtiger was dan hij en hem pijnigen kon; maar ook niet minder om 't groot aantal demonen dat in hem school en om het varen van deze demonen in de kudde zwijnen gevolgd door het neerstorten van deze kudde zwijnen in het meer van Galilea. Vooral bij dezen bezetene moet ge over niets heenlezen, om klaar in te zien op welke wijze de demonische macht destijds werkte, en wel zoo werkte, dat ieder voelt hoe er een aanval op den Christus en diens werk in plaats greep. Aan het woord *Legioen* dat als naam genoemd werd, behoeft men niet in letterlijken zin te blijven hangen. In den keizerstijd bestond een legioen, met inbegrip van de ruitrij en de hulptroepen, uit 10,000 man, zonder hulptroepen uit 6000; vroeger uit 4200 en 3000 soldaten. Stelt men zich nu voor, dat ook de demonen groepsgewijs zijn ingedeeld, en dat hier bij Gadara een geheele bende opereerde, dan behoeft men aan het gebruik van het woord *Legioen* geen andere betekenis dan die van *bende* toe te kennen, geheel onverschillig welk aantal demonen tot zulk een groep of coöpererende bende behoorde. Maar al geven we dit toe, het feit blijft dan toch, dat in dezen bezetene van Gadara zich een geheele groep of bende van demonen genesteld had. Op zich zelf behoeft dit niet te bevreemden. Demonen zijn pure geesten. Plaatselijk nemen ze dus geen ruimte in. En al mocht men willen aannemen, dat we ons voor de aanwezigheid van duizenden geesten toch altoos zekere plaatsruimte denken mochten, zoo zij er aan herinnerd, dat onder de stofelijke kleine dieren, onverschillig of men ze bacteriën of kokken noemt, tienduizenden van deze dieren saam nog niet de dikte van een enkele speldenspiet vertoonen. Het laat zich altoos zeer wel denken, dat eenige duizenden demonen zich in het zenuwstelsel van dezen ongelukkig genesteld hadden, mits wel verstaan zij, dat één van hen de leider was. Immers er was er één, die Jezus toesprak en het woord voerde. Dit optreden nu van meerdere demonen in één persoon wijst er op, dat de macht der demonen beperkt was, en dat ze, om te meerder macht te kunnen oefenen, zich saam op één lijder wierpen. Juist zooals 't bij Maria van Magdala geschied was, en zooals Jezus 't voorstelt in de gelijkenis van den man die eerst door één demon bewerkt was, maar later door zeven tegelijk.

Niet minder belangrijk is, met name met het oog op ons onderwerp, de heerschappij die Jezus over deze geheele groep demonen uitoefende, zoodat ze gedwongen werden dezen lijder te verlaten, en dat ze toen, op eigen verzoek, in de kudde zwijnen voeren, en deze kudde deden neerstorten. Hieruit toch ziet men, dat de demonen niet enkel *ethisch* effect hebben. Wat we hiermee bedoelen, is dit. Verweeg de meesten kennen aan den duivel en aan zijn demonen geen ander vermogen toe, dan om verleidend en verzoekend op ons in te werken, ons in een zedelijke strijd te doen bezwijken, en ons in de ure van bange strijd voor satan en tegen den heiligen God te doen kiezen. Denk slechts aan Judas, toen, gelijk er staat, satan in het hart van Judas voor. Dan werd er alsoo *ethisch* effect beoogd, en bracht satan den mensch ten val. Hiervan echter kan bij de kudde zwijnen geen sprake zijn. Reeds bij den bezetene zelf bespeuren we hier niets van. Er wordt ons medegedeeld, dat die man van Gadara door zijn bezetenheid een gansch ongemeene kracht had verkregen, zoodat hij ketenen en banden brak; maar er staat niet, dat hij in eergerlijk zedelijk kwaad verviel. Maar nog veel sterker treedt alle *ethisch* effect terug, zoo we toekomen aan die kudde zwijnen. Dat Jezus die zwijnen ten slachtoffer koos, sprak als vanzelf. In het heilige land mochten geen zwijnen

zijn. De aanwezigheid van die kudde zwijnen in het land van Gadara was in strijd met de Levitische reinheid, die voor heel Palestina eisch was, en in zooverre zou men kunnen zeggen, dat er een *ethisch* defect was in het houden van die zwijnen en *ethische* terechting in het verdrinken van die kudde. Maar ook al vat men het zoo op, dan nog raakt dit noch den bezetene, noch die zwijnen zelf, doch alleen de hoeders van die kudde, die niets met den bezetene van doen hadden. Geheel buiten alle *ethisch* gewicht gript hier dus het feit plaats dat een groep demonen zich niet op 't hart van een mensch werpt, maar zelve vraagt en begeert, om in dieren te mogen varen. In hoeverre dit nu saam kan hangen met het wild en verscheurend worden van allerlei dieren in en door den vloek, en zoo ook, in hoeverre het dol worden van honden en andere dieren hiermede in verband kan staan, blijft hier onbeslist. In nauwkeurige bijzonderheden is ons omtrent dit een en ander niet eenig licht ontstoken. Maar uit het ons hier meegedeelde blijkt dan toch op de duidelijkste wijze, dat de demonen zich niet uitsluitend in een menschelijk zenuwstelsel, maar evengoed in het zenuwstelsel van dieren kunnen nestelen, en wel in zulk een soort dier, waarbij van eenige zedelijke uitlijning geen de minste sprake is, zoodat zelfs datgene wat bij een paard of een hond nog soms gemerkt wordt, hier geheel uitblijft. Er is hier alsoo sprake van een geheel fysieke aanraking en machtsuitoefening. De kudde zwijnen wordt door een groep of bende van demonen aangegegrepen, en zoo niet zijn ze uit den bezetene in deze zwijnen overgegaan, of er ontstaat in deze kudde een wilde, woeste actie, alles springt en holt dooreen, en het eind is, dat geheel de kudde zwijnen langs de glooiing neerstuimelt en stort in het meer. Hieruit volgt altoos, dat we, bij 't indenken van de betekenis die 't demonenheir voor de geschiedenis van ons geslacht en van onze aarde heeft, volstrekt ons niet hebben te bepalen tot zonden, waartoe satan ons, menschen, verlokten en verleidt, maar wel ter dege evenzoo rekenen moeten met werkingen, die van satan en zijn demonenrijk op het fysieke leven, op de natuur en op allerlei deelen der stofelijke schepping kunnen uitgaan.

Te sterker spreekt dit, omdat wel in Jezus dagen de aanvallen van de demonische wereld op onze aarde een karakter van bijzondere heftigheid aannamen, maar toch ook in vroeger dagen niet onbekend waren, zoo min *ethisch* als *fysisch*. Uit de oudheid zijn dan ook allerlei geruchten tot ons gekomen van demonische werkingen die onder de heidensche volken plaats grepen, en evenzoo van allerlei pogingen om deze demonische werkingen te keer te gaan. Reeds herinnerden we er aan, hoe zelfs tot diep in de midden-eeuwen, ja, tot in het begin der 18e eeuw, nog verschijnselen van dezen aard zich tot in Europa hadden voorgedaan. Met deze verschijnselen hingen dan tevens de guichelarij en de toovenarij saam, die in de heidenwereld welig bloeiden, zelfs onder ons nog in enkele kringen naderen, en alleen in Israel door het stellige gebod Gods waren buitengesloten. Wat echter uit dit somber verleden nog namerik, en thans zelfs veel ernstiger betekenis heeft verkregen, is het niet te loochenen feit, dat de geest van den eenen mensch op den geest van den anderen mensch zulk een sterken invloed kan uitoefenen, dat de één den ander ten slotte geheel in zijn macht heeft. Niet bij allen en op allen werkt dit verschijnsel. De één mensch is er veel ontvankelijker voor dan de ander, en ook besit de een veel meer dan de ander het vermogen, om zulk een macht over den geest van een ander mensch uit te oefenen. Intusschen onderscheidt men hier wel. Een redenaar kan macht uitoefenen over zijn gehoor, een kunstenaar door de muziek waarmee hij toover, een derde door zijn persoonlijk optreden, de stoutheid van zijn figuur en zijn imponerende uitwerking op licht met te slepen geesten. Vandaar dat in elke omgeving, en soms zelfs tot in het kleinste dorp, er allicht enkelen zijn, die op den voorgrond treden, invloed op anderen hebben, en anderen geest meer of min door hun geest beheerschen. Doch deze heerschappij gaat dan redelijk, niet magisch te werk. Ze imponeert door scherper denken, krachtiger willen, dieper gevoelen. Maar geheel hiernaast staat de suggestie, gelijk die op allerlei manier door den een op den ander pleegt uitgeoefend te worden. Of men hierbij nu het magetisme en de hypnotiseerende macht, of iets wat meer naar somnambulisme gelijkt, op den voorgrond

doet treden, doet niets ter zake; het feit is en blijft, dat de één mensch door strijken, door infiltratie van gedachten en voorstellingen, door scherper blik of wat ook, den geest van een ander mensch vatten, binden en boeien kan. De spiritistische vraag of afgestorvene geesten desgelijks kunnen doen, blijft hierbij onbesproken, maar het feit komt telken dage voor, dat de één mensch, meest met geneeskundig doel, op den geest van een ander mensch zulk een invloed en inwerking niet maar poogt uit te oefenen, maar feitelijk uitoefent, dat de bewerkte persoon zijn wil kwijft is, niet meer over zichzelf beschikt, en geheel in de macht van den ander is overgegaan. Soms zelfs ziet men, dat alleen de aanraking met een sleutel of iets dergelijks, dat toebehoort aan den hypnotiseur, in staat is, den lijdelijken persoon weer tot het bewustzijn terug te roepen. Een metterdaad ontzettende macht, die reeds meer dan eens, vooral tegenover vrouwen, op de schandelijkste manier misbruikt is, en die toch van den anderen kant vaak een zeer weldadige geneezing te weeg brengt.

Een vermogen van dien aard heeft, gelijk geen nader betoog behoeft, in alle eeuwen en onder alle volken gewerkt, en wat verhaald wordt van de Goeten, van de duivelbewerders, van een Simon Magus en anderen, toonde genoegzaam, hoe de toovenaren vooral in het uitoefenen van deze suggesterende en hypnotiseerende werkingen het middel wisten te grijpen, om hun goochelarijen in eere te houden bij 't volk. Van deze krachten schijnen nu ook de demonen zich te hebben meester gemaakt, om heel een wereld van bedrog en bijgeloof in het leven te roepen, en hieruit verklaart het zich dan ook, waarom deze guichelarijen in Israel zoo gestrengelijk verboden waren. Nemen we nu Jezus waar, zoo dikwijls door hem demonen worden uitgeworpen en bezetenen gered, dan valt geen spoor te ontdekken van zulke suggesterende hulpmiddelen. Jezus staat altoos geheel vrij tegen de bezetenen over. Ze voelen en merken terstond, welk een macht in Jezus tegen hen optreedt. Ze voelen zich overwonnen nog eer ze uitgeworpen zijn. En aan niets valt te merken, dat Jezus op het zenuwleven inwerkt, om door die inwerking op het zenuwleven hun de plaats waar ze zich genesteld hadden, onhoudbaar te maken. Toch volgt hieruit nog volstrekt niet, dat de uitwerking van de demonen buiten Jezus' menschelijke natuur omging en uitsluitend uitwerking was van Goddelijke kracht. Wat we toch in de hypnose en in de suggestie waarnemen, toont er bewijst, dat binnen het perk van onze menschelijke natuur krachten en vermogens vallen, waarvan nu nog slechts zwakke werkingen uitgaan, maar die in oorspronkelijken vorm een koninklijk karakter droegen. Als Adam in het paradijs leeuwen en tijgers voor zich ziet komen, zonder dat ze op hem aanvallen, en ze allen met menscheijke meerderheid zoo sterk beheerscht, dat ze niets tegen hem doen en hij ze allen doorzien kan, dan blijkt hieruit, dat het binnen het perk van onze menschelijke natuur valt, om dierlijken overmoed door ons geestelijk gezag te keeren, gelijk dit althans ten deele nog bij enkele dierentemmers voorkomt. Zoo nu ook schijnt 't binnen het perk van onze menschelijke natuur te vallen, om op den geest van een mensch een ingrijpende inwerking uit te oefenen. Ook dit vermogen is door de vloek en de zonde verzwakt. Bij enkele machtige hypnotiseurs vindt men er nog sporen van. Maar de zuivere, onmiddellijke inwerking van geest op geest is alleen bij Jezus gezien, die juist daardoor de booze geesten geheel in zijn macht had, en ze uitwierp naar zijn welbehagen.

Nog sterker kwam dit uit bij het dochterken van de vrouw van Grieksche herkomst, die in de landpalen van Tyrus en Sidon Jezus aanleef en aanleef, om geneezing van haar bezeten kind te erlangen. Hier toch deed zich het verschijnsel voor, dat Jezus uit dit bezeten meisje den demon uitwierp, zonder dat hij 't kind of 't kind hem geest had, en er alsoo van aanraking zelfs geen sprake kon zijn. Nauwelijks had die vrouw gezegd: „Ja, Heere, doch ook de hondkens eten onder de tafel van de kruimkens der kinderen“, of Jezus prees haar om haar sterk geloof, en antwoordde haar: „Om dezes woords wille ga heen, de duivel is uit uw dochter gevaaren“. Let wel, Jezus zegt niet: „uw dochter is genezen“, maar zoo beslist als 't kan, „de duivel is uit uw dochter gevaaren“, en dan vervolgt de Evangelist Markus: „En als zij in haar huis kwam, vond zij dat de duivel uitge-

varen was, en de dochter liggende op het bed“. Juist zooals Adam macht bezat over den wilden geest van het woeste, verscheurende dier, zoo bezat Jezus macht over de demonen, die hij door zijn meerderheid van geest aan zich onderwierp, en juist daarom behoefde hij den bezetene zelfs niet eens te zien of hij zich te hebben. De demonen waren hem onderworpen en voeren uit op de uiting van zijn heiligen wil. Dat nu zulk uitwerpen van demonen niet buiten Jezus' menschelijke natuur omging, blijkt 't duidelijkst daaruit, dat hij aan zijn jongeren de macht schonk om desgelijks te doen, reeds aanstonds bij hun uitzending naar de steden en vlekken van Israel, en later meer in het algemeen. Zelfs ging Jezus nog verder, en sprak het ten duidelijkste uit, dat zijn jongeren hun macht om de demonen uit te werpen, kon versterken konden door te vasten en te bidden. Vooral kwam dit uit toen hij van den Thabor naar beneden kwam, en zijn discipelen aan het tobben vond met den ongeneeslijk-bezeten jongen. De vader van dezen jongen was tot de discipelen gegaan om hulp te zoeken. Wel een bewijs dat de schare gezien had, dat ook de discipelen demonen uitwierpen. Maar hier hadden ze te doen met een machtiger demon die weerstand bood, en toch zeide Jezus niet, dat ze dezen niet aankonden, of dat zijn uitwerpen de kracht van hun menschelijke natuur te boven ging, maar wel dat ze hun geestelijke wilskracht en geloofskracht tegen zulk een machtiger demon hadden moeten sterken door te vasten en te bidden.

Geheel dit optreden tegen de demonen draagt bij Jezus dan ook een geheel exceptioneel karakter. Het is juist zooals Johannes het in zijn eersten zendbrief schreef (1 Joh. 3: 8): „Hiertoe is de Zoon Gods geopenbaard opdat hij de werken des duivels verbreken zoude.“ Een uitspraak van den apostel daarom te meer klemmend, omdat hij zelf in zijn Evangelie de geneezing van de bezetenen, die in de andere drie Evangelien zoo breedvoerig was medegedeeld, niet herhaald heeft. Johannes gaf geen gelijke editie van wat de overige Evangelisten aan de Kerk aller eeuwen aangeboden hadden, maar verrijkte ons met gegevens, die in de andere Evangelien meest weggelaten waren. Doch juist daarom is het opmerkelijk, dat hij op dit punt de betekenis van Jezus' strijd tegen de demonen juist generaliseert, en er ons op wijst, hoe dit doen uitvaren van de demonen niet een bijzaak in Jezus optreden was, maar veel eer één der groote doeleinden, waartoe hij als Middelaar verschenen was. Hij zegt toch niet, dat Jezus, behalve allerlei andere groote dingen, zoo ook demonen uitwierp, maar heel anders, dat de Zoon Gods hiertoe geopenbaard werd, opdat hij de werken van satan verbreken zoude. Nu versta men dit niet verkeerd. Er staat niet, dat Jezus geopenbaard is, om de demonen uit te werpen. Het doel van Jezus' komst reikte veel verder en was veel meer omvattend, maar dit was en bleef dan toch het eigen karakter van de worsteling die hij op deze aarde ondernam, dat het werk door satan hier gewrocht, zou worden te niet gedaan. Dan eerst zou de Volcinding er zijn, zoo het laatste spoor van satans werking onder, in en op menschen en op heel ons menschelijk leven zou vernietigd zijn, zijn uitgewischt en tot onherkenbaar worden toe als uitgelepen. Hiertoe nu hoorde, gelijk vanzelf spreekt, allereerst het te niet doen van de zonde, van haar schuld en van de ellende die ze in het leven riep, maar toch ultraaard evenzoo het stulten van de loslating van de demonen op de kinderen der menschen en van het ontzettend overwicht, dat satan, als wrange vrucht van onzen val, op onze personen en ons levenslot voor nu en eeuwig verkregen had. Die overmacht nu sprak het sterkst in de bezetenen. Wie aan den voet van den Thabor dien ellendigen jongen man had zien schudden en schuimbekken en hem zich had zien wenfelen op den grond, kreeg den vollen indruk van de ellende waartoe satan een kind des menschen weet te verlagen. En toen nu Jezus dien demon die dit deed, uitwierp, zoodat de jonge man weer als gewoon mensch in het midden der schare stond, toen was hier het booze werk van satan door den Redder en Goel verbroken.

Ten eenenmale onhoudbaar is dan ook de voorstelling, alsof het leven op aarde en in den hemel feitelijk geheel buiten het rijk der geesten omgaat, en alsof slechts nu en dan satan hier of ginds een steenken over den muur wierp. In geheel tegenovergestelden zin moet veel eer het rijk der geesten beschouwd worden als een van de groote, machtige spierweefsels die de ontwikkeling

in het organisme van het heelal beheerschen. Het gaat er mee als met een kleen gult, die er zich ook geen rekenschap van weet te geven hoe de ademhaling, de bloedsomloop en geheel de levensbeweging in zijn lichaam toegaat, nog van geen onderscheid tusschen gezichtszenen en bewegingzen gehoord heeft, en daarom opstaat en naar bed gaat zonder ooit over het verband en de samenhang van zijn zenuwen, aderen en spieren te hebben nagedacht. Ja, overkomt hem een enkele maal een snepende zenuwpijn, dan weet hij niet beter of die pijn overkomt hem van buiten. Zoo nu ook vormen de meesten zich in de eerste verte in hun verbeelding geen ook maar benaderende voorstelling van wat de geesten uit het geestenrijk, als eigen factoren in hun elgen lichamelijke en geestelijke leven en in geheel hun omgeving beteekenen. Men heeft er geen idee van, hoe de geesten in alles insluiten en op alles inwerken. En het is nu tegen deze geheel verkeerde voorstelling, dat de Schrift in alles wat ze ons omtrent Jezus meldt, zoo verkant in gaat; en dit volstrekt niet alleen met opzicht tot de booze geesten, maar met het oog op de goede geesten evenzeer. Om zich een juiste voorstelling van den rechten stand van zaken te maken, moet men dan ook beide saam nemen, en geheel het geestehair als één macht verstaan. Het zijn volstrekt niet alleen de demonen, die in de Schrift, met name in het Nieuwe Testament, zulk een machtige rol spelen. De goede geesten, gemeenlijk de engelen genoemd, nemen in Jezus leven, in Jezus woord, en in Jezus omgeving even beteekenende plaats in. Het Evangelie is in het beeld dat het ons van Jezus voorhoudt, zonder gedurige inmenging van de engelen zelfs niet denkbaar. Ook onder ons wordt nog wel van engelen gesproken, maar dan meest in overdrachtelijken zin, vooral met toepassing op een kind. Dat lieve kind noemt een jonge moeder dan zoo gaarne: mijn engel, en niets zoozeer als juist dit overdrachtelijk gebruik toont, hoe men persoonlijk eigenlijk lang niet meer aan wezenlijke engelen geloofd. Alles vrucht van de Schriftbestrijding en de geloofsontwijing, die helaas ook onder ons maar al te ver is uitgegaan. De groote waarheden van het verlossingswerk houdt men ook onder ons nog wel vast, maar o, zooveel van het bijzondere, waarvan de Schrift ons meldt, en dat de Schrift ons in het leven teekent, laat men glippen.

Dit nu juist vervalscht geheel ons voorstelling. In Jezus leven zijn de engelen van meet af en tot aan het einde toe een onmisbare werkelijkheid. Ze kondigen de geboorte van Jezus aan, als nog geen kind des menschen aan de komst van Immanuel denkt. Als Jezus te Bethlehem geboren wordt, jubelen de engelen in machtige heirscharen boven de velden van Efrata, en verrukken wie 't hooren mocht door wat we nog noemen den Engelenzang. Toen het leven van Maria's Kindeke bedreigd werd door Herodes, was het een engel die Jozef vermaande om naar Egypteland te vluchten. Als Jezus na den Doop bij de Jordaan verzocht wordt van den Duivel, zijn 't in het eind de engelen die toekomen en hem dienen. In Gethsemane treden insgelijks de engelen op. Ze betrekken later de wacht bij het graf van Jezus en kondigen het eerst zijn verrijzenis aan. En nog bij zijn Hemelvaart zijn het de engelen die de jongeren toespreken en troosten. Ja, zoozeer leefde Jezus zelf geheel onder den indruk, dat zijn leven als door het engelheir gedragen werd, dat hij 't uitsprak: „Meent gij, dat ik mijnen Vader niet bidden kan, en Hij zal mij twaalf legioenen engelen bijzenden“, een krasse uitdrukking, die niet precies letterlijk behoeft te worden opgevat, alsof Jezus juist op 120,000 engelen doelde, maar die toch te kennen gaf, dat het engelheir niet bestaat uit enkele tientallen van engelen, maar integendeel een onafzienbare heershare vormt, die al ons begrip en onze voorstelling te boven gaat. Vooral nu nauwkeuriger natuuronderzoek ons de ongelooftelijke cijfers heeft leeren kennen, die de eindeloze getallen weergeven, waarin de kleinste levende wezenzjes zich in ons eigen lichaam verdringen, en de Electronen en Ionen alle levensenergie vertegenwoordigen, komen we veel meer dan vroeger onder den indruk te verkeren, dat ook in de geestenwereld de schier onnoembare cijfers al onze bevatting te boven gaan, en dat we zoo ook van het heir der engelen ons nooit anders dan een veel te kleine voorstelling vormden. Uit ons zou nooit de gedachte zijn opgekomen, om van 12 legioenen engelen, als op een bepaald punt vereenigd, te spreken. Het is alleen Jezus, die ons die massale voorstelling gegeven heeft. Zelfs als we van Efrata lezen, dat er van stonde aan met den Engel des Heeren „een menigte des hemelschen heirlegers was“, vatten we dit zelfs